WIJKBESCHRIJVING OOSTERPOORT

Louwrens Hacquebord
Rita Overbeek

TEN GELEIDE

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is een door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg geïnitieerd project dat tot doel heeft een overzicht te geven van de stedebouw en bouwkunst uit de periode 1850-1940.

Voor de gemeente Groningen is de inventarisatie uitgevoerd door de Afdeling Monumenten van de Dienst Ruimtelijke Ordening. De totale inventarisatie bestaat uit de volgende onderdelen:

1. Algemene stadsbeschrijving Groningen

2. Beschrijvingen van de afzonderlijke wijken

3. Inventarisatie van objecten

Het voor u liggende deel a van de wijkbeschrijving is het resultaat van archief- en literatuuronderzoek, gecombineerd met een verkenning ter plaatse. Deel b omvat de resultaten van de objectinventarisatie voor deze wijk.

INHOUD

1. INLEIDING p. 1

2. DE PERIODE TOT 1864 3

3. DE ONTWIKKELING VAN DE WIJK 1864-1940 4

3.1. Algemeen 4
3.2. Infrastructuur 5
3.3. Straataanleg en woningbouw 7
Tot circa 1880 7
Het Zuiderpark 9
Het laatste deel van de wijk 9
3.4. Overige bebouwing 10
Scholen 10
Kerken 11
Bedrijven 11

4. ONTWIKKELINGEN NA 1945 12

5. GEBIEDEN MET BIJZONDERE (STEDEBOUWKUNDIGE) WAARDEN 13

5.1. Algemeen 13
5.2. Het Zuiderpark 13
5.3. De Oosterpoort 16

BIJLAGEN 20

LITERATUUR 22

1. INLEIDING

De Oosterpoortwijk is een wijk aan de zuidoostkant van de binnenstad. De wijk wordt in het noorden en noordwesten begrensd door het Verbindingskanaal en de Oosterhaven (zie figuur 1). In het noordoosten en oosten vormen het Eemskanaal z.z., de Europaweg en het industrieterrein ten oosten van het Oude Winschoterdiep de begrenzing, in het zuidoosten het terrein van de Gemeentelijke Reiniging en in het zuidwesten en westen respectievelijk de spoorlijn en de Hereweg.

De Hereweg en de Oosterweg vormden al vroeg twee belangrijke uitvalswegen aan de zuidkant van de stad.
Op de hoger gelegen gronden van de Hondsrug vond land- en tuinbouw plaats terwijl op de lager gelegen gronden in het oosten veeteelt bedreven werd. Langs het Winschoterdiep, dat in 1350 gegraven werd, ontwikkelde zich al vroeg enige kleinschalige bedrijvigheid.
Vanaf 1657 lag buiten de Oosterpoort, noordelijk van de later als versterking van de vesting gegraven 'Griffe', de vuilnisbelt van de stad, de 'Drekstoep'. Al voor 1830 had zich ten zuiden hiervan een sloppenwijkje gevormd.
Aan het eind van de vorige eeuw werd de vuilnisbelt verplaatst naar het terrein van de huidige Gemeentelijke Reiniging. Op het oude terrein werd de Veemarkt aangelegd.

In 1864 vond aan de Brandenburgerstraat, de Kleine Brandenburgerstraat en de Kleine Sophiastraat de eerste (kleinschalige) bebouwing van de huidige wijk plaats.
De aanleg van de spoorlijn naar Nieuweschans in 1868 had tot gevolg dat de zomerhuisjes en theekoepels die de welgestelden van de stad in dit gebied hadden laten bouwen, voor een groot deel verdwenen.
Vanaf 1869 werd het hele gebied in snel tempo bebouwd. In het begin lag het initiatief tot de aanleg van straten vooral bij de gemeente, later (vanaf ca. 1876) kwam het initiatief veelal van particulieren. Rond 1900 was het gebied tot de Meeuwerderbaan grotendeels met arbeiders- en middenstandswoningen volgebouwd.
Een uitzondering vormde het gebied ten oosten van de Hereweg, dat in 1880 door de gemeente bestemd en ingericht werd als woongebied voor de welgestelden: het Zuiderpark.

Tot ver na de Tweede Wereldoorlog veranderde er in de wijk relatief weinig.
In het zuiden werd het zuidelijk deel van de wijk in 1969 doorsneden door de zuidelijke ringweg. Hiervoor werden aan de Meeuwerderbaan en de H.L. Wichersstraat woningen afgebroken.
In het begin van de jaren '70 werd in het noorden, op de plek van de voormalige veemarkt, het "Cultureel Centrum

d'Oosterpoort" gebouwd. Hierdoor verdween het grootste deel van de Veemarktstraat.

De Oosterpoort vormt een typische arbeiderswijk die voor het grootste deel voor de Woningwet tot stand is gekomen. Het Zuiderpark vormt hierbinnen een apart gebied.
Ruimtelijk gezien bestaat er een duidelijke relatie met de binnenstad (zie "Wijkbeschrijving Centrum") en het noordoostelijk deel van de Herewegwijk (zie "Wijkbeschrijving Herewegwijk").

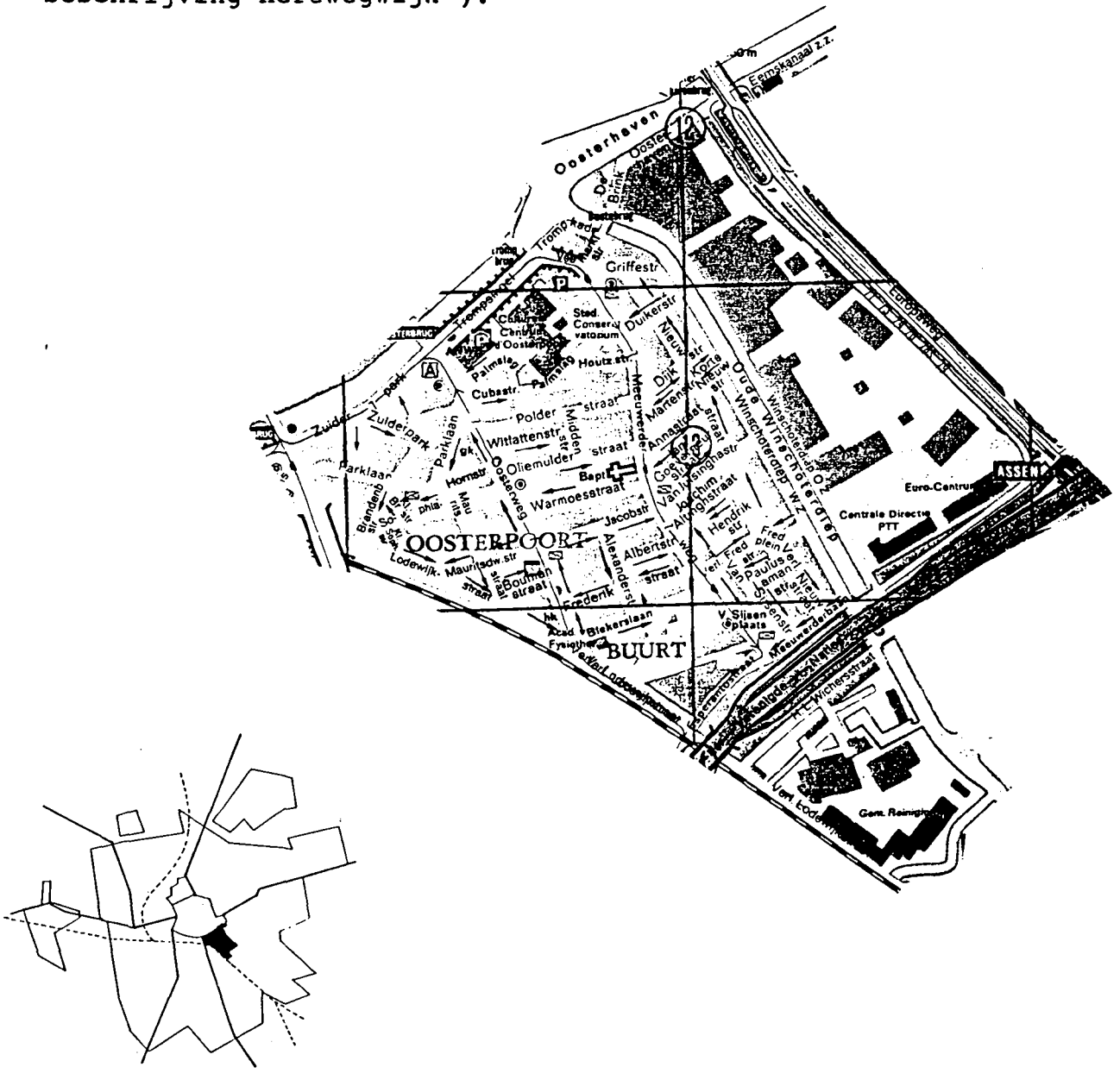

Figuur 1 De Oosterpoortwijk, schaal 1:10.000
(Falkplan, 1989)

2. DE PERIODE TOT 1864

De wijk is ontstaan op de oostflank van de Hondsrug. Een sloot op de plek van de huidige Meeuwerderweg vormde de grens tussen de hoger gelegen zand-en keileemgronden van de Hondsrug en de lagere klei- en klei-op-veengronden ten oosten daarvan.
De Hereweg vormde al sinds het ontstaan van de stad een belangrijke noord-zuid verbinding. De Oosterweg ontstond later en was van minder groot belang. In de middeleeuwen vormden deze twee zandwegen de zuidelijke invalswegen van de stad.
Het Oude Winschoterdiep werd in 1350 gegraven. Het vormde een omlegging van de Hunze die verder naar het oosten langs de stad stroomde.

Voordat het gebied bebouwd werd, bedreven 'moeskers' op de hoger gelegen delen kleinschalige land- en tuinbouw. De lagere gronden waren in gebruik bij 'koemelkers', veehouders met een gering aantal koeien, die de melk zelf in de stad verkochten.
Tussen de Heere- en Oosterweg bestonden in ieder geval reeds halverwege de zeventiende eeuw twee elkaar kruisende wegen met daaraan enkele huizen en molens (zie figuur 2). Op het kruispunt stond een herberg, de "Fürst van Brandenburg". Ook langs de Heereweg en de Oosterweg was al enige bebouwing.
Ten oosten van de Oosterweg liepen enkele landweggetjes naar de bochtige sloot die de westelijke grens vormde van de polder "de Meeuwert". Langs het Winschoterdiep had zich inmiddels enige kleinschalige bedrijvigheid gevestigd, zoals een scheepswerf en enkele molens.

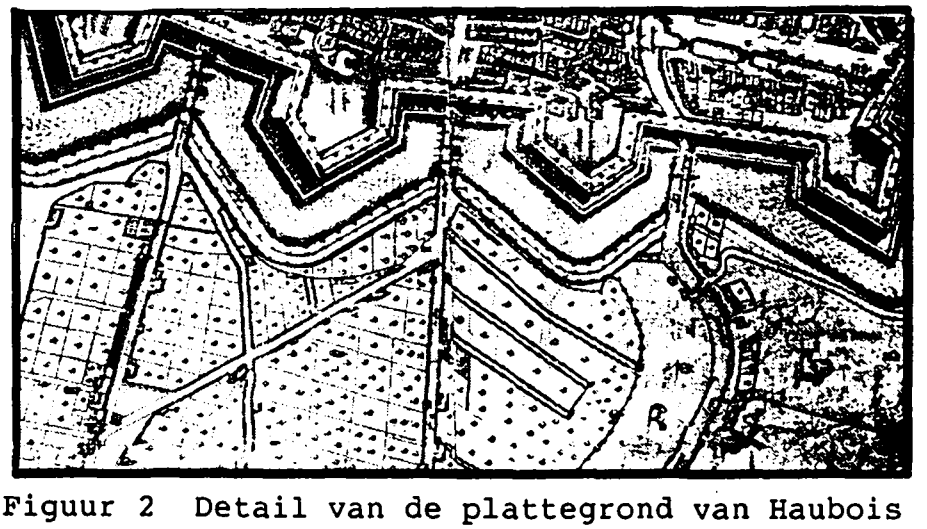

Figuur 2 Detail van de plattegrond van Haubois (1637)

Buiten de Oosterpoort lag de "Drekstoep". Hier werd het straatvuil en de inhoud van de privaten uit de stad verzameld.

De gronden direct buiten de Here- en Oosterpoort werden in 1694 afgegraven ten behoeve van een betere verdediging van de stad. Tegelijk werd ten zuiden van de bestaande vestinggracht een tweede gracht gegraven, de "Griffe". Toen de oorlogsdreiging in de daarop volgende jaren echter verminderde, deed het stadsbestuur veel moeite om het gebied, waar de belangrijkste toegangswegen van de stad doorheen liepen, tot een mooi wandelgebied te maken. Ook werd nu oogluikend toegestaan dat hier bebouwing plaatsvond. De welgestelden van de stad lieten vervolgens op de hoger gelegen delen zomerverblijven en theekoepels bouwen.

Ten oosten van de Oosterweg, vlak ten zuiden van de "Drekstoep", ontstond langs de oude landweggetjes een buurtje waar de allerarmsten uit de stad en landarbeiders uit de omgeving zich vestigden. De stegen (Houtzagers-, Kuba-, Witte Latten- en Oliemulders-) waren in 1830 al tamelijk dicht bevolkt en de woonomstandigheden slecht.

3. DE ONTWIKKELING VAN DE WIJK 1864-1940

3.1. Algemeen

De Oosterpoort heeft zich gedeeltelijk door particulier en gedeeltelijk door gemeentelijk initiatief ontwikkeld. Over het algemeen bleef de bemoeienis van de gemeente beperkt tot de aanleg van straten, in veel gevallen op grond die daarvoor door particulieren gratis ter beschikking werd gesteld.
In de plannen voor de ontmanteling van de vesting van F. van Gendt en B. Brouwer (zie "Wijkbeschrijving Centrum" en de algemene stadsbeschrijving) waren op de plek van het huidige Zuiderpark respectievelijk een veemarkt en een plantsoen met ziekenhuis gepland. In het plan van Brouwer was de veemarkt verplaatst naar het oosten van de stad en waren havengebouwen geprojecteerd aan de noordzijde van de Griffe, de oude verdedigingsgracht die getransformeerd zou worden tot haven.
Zoals uit het navolgende zal blijken werd geen van beide plannen op dit punt uitgevoerd.

In het algemene uitbreidingsplan van Mulock Houwer (1906; zie de algemene stadsbeschrijving) werd voor een nog aan te leggen spoorbaan naar het Eemskanaal een strook grond gereserveerd tussen de Verlengde Lodewijkstraat en het

Winschoterdiep (zie figuur 3). In een gewijzigde versie van enkele jaren later werd ook het gebied ten oosten van het Winschoterdiep opgenomen (zie figuur 4).
Uiteindelijk werd het deel van deze 'baan' ten westen van het Winschoterdiep bestemd voor de aanleg van een boulevard, de Meeuwerderbaan. Het gebied aan de overzijde van het water bleef, op de bebouwing langs het kanaal en een ijsbaan na, tot na de Tweede Wereldoorlog weiland.

3.2. Infrastructuur

Uit paragraaf 2 blijkt dat een groot deel van de infrastructuur van de huidige Oosterpoortwijk al vroeg aanwezig was. In deze paragraaf komen de latere, structuurbepalende infrastructurele werken aan de orde. De straataanleg die gepaard ging met het bebouwen van de wijk komt in de volgende paragraaf aan de orde.

In 1868 werd de spoorlijn naar Nieuweschans aangelegd die later doorgetrokken werd naar Duitsland. Hierdoor verdwenen veel tuinhuizen en theekoepels van de welgestelden, ontstond een scheiding tussen de Oosterpoortwijk en de Herewegwijk (zie "Wijkbeschrijving Herewegwijk") en verloor de Oosterweg haar functie als in- en uitvalsweg van de stad.

Nadat het Eemskanaal opengesteld was, werd in 1877 de Oosterhaven in gebruik genomen. Totdat het Verbindingskanaal klaar was (1880) werden alle zeeschepen hier gelost en geladen.
Met de grond die vrijkwam bij het graven van het Verbindingskanaal werden de "Lage Landen", het afgegraven gebied ten zuiden van de voormalige vesting, opgehoogd. In tegenstelling tot de plannen van van Gendt en Brouwer werd het deel tussen Here- en Oosterweg bestemd voor de bouw van een aantal villa's, het Zuiderpark (zie paragraaf 3.3.)

In 1880 werd langs het Verbindingskanaal een weg aangelegd en werd over het Herewegviaduct een tramspoor gelegd dat de bestaande paardetram naar Zuidlaren verbond met de nieuwe tramlijn van het station naar het noorden van de stad.
In hetzelfde jaar werd het besluit genomen dat een nieuwe veemarkt zou worden aangelegd op de plaats van de gemeentelijke vuilnisbelt, de Drekstoep. De aanleg hiervan startte echter pas in 1892. Deze vertraging ontstond doordat de vuilnisbelt pas in 1887 verplaatst werd naar de voormalige Linie van Helpman in het uiterste zuidwesten van de wijk (zie "Wijkbeschrijving Herewegwijk") en

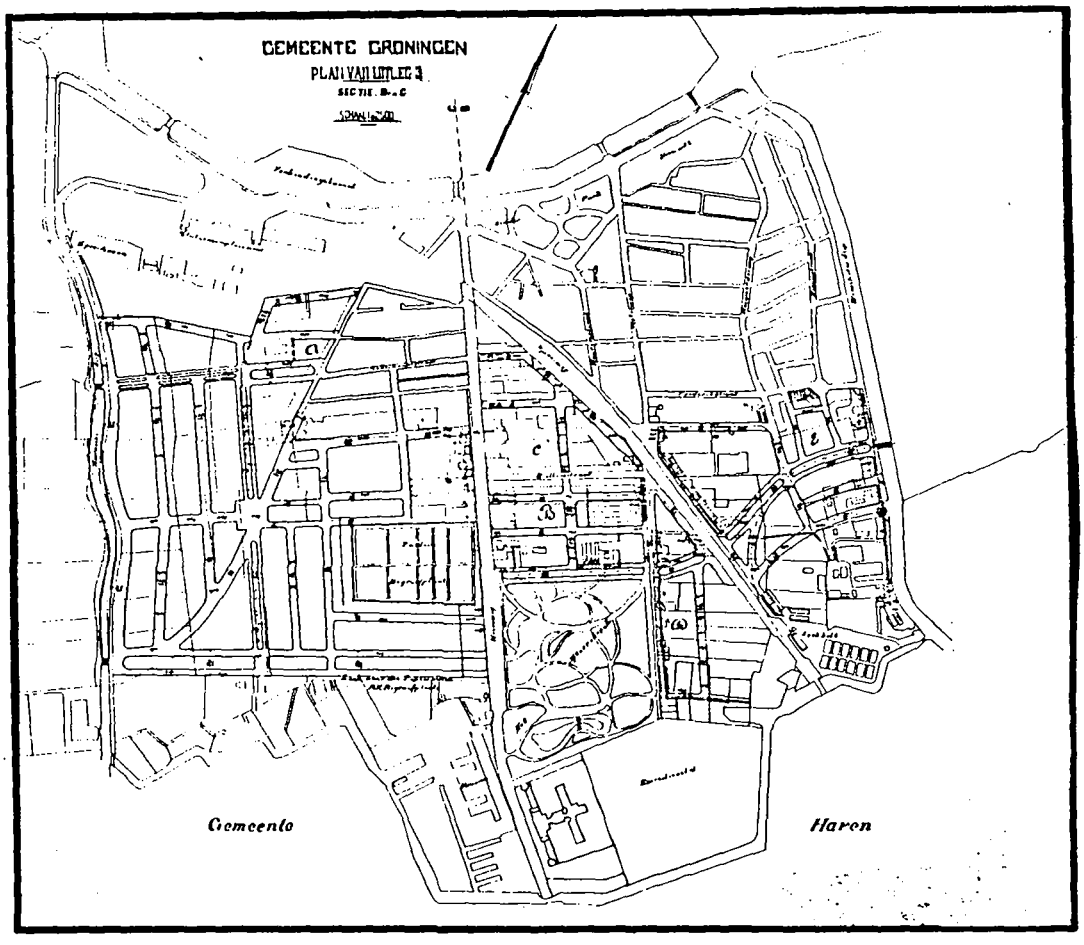

Figuur 3 Deelplan van het Algemene Uitbreidingsplan van J.A. Mulock Houwer uit 1906

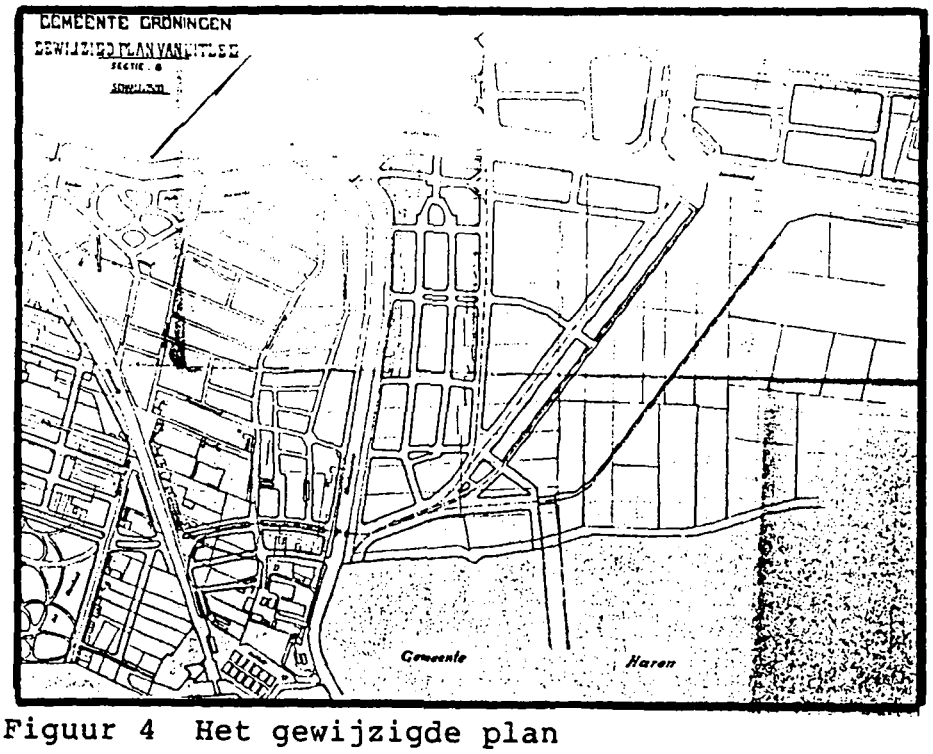

Figuur 4 Het gewijzigde plan

doordat er bij de bewoners van het Zuiderpark nogal wat bezwaren bestonden tegen een Veemarkt op die plek.

Nadat de Griffe gedempt en de veemarkt aangelegd was, volgde in 1894 de Veemarktstraat. Ook werd toen de Meeuwerderweg doorgetrokken naar de Trompsingel.

3.3. Straataanleg en woningbouw

Tot circa 1880

In 1863 werd de eerste woningbouwvereniging van Groningen opgericht: de Bouwvereniging. Deze bouwde in 1864 aan de Grote en Kleine Brandenburgerstraat en de Kleine Sophiastraat 32 arbeiderswoningen. Deze woningen van architect J.F. Schepers bestonden uit één woonkamer met bedsteden, een gang en een achterhuis. Er waren voor de bewoners enkele voorschriften met betrekking tot de hygiëne en men kreeg de beschikking over twee gemeenschappelijke bleekvelden.

In 1869 werden door de gemeente plannen ontwikkeld voor de aanleg van straten in het gebied. Omdat bebouwing buiten de vesting toen officieel nog verboden was, moesten de plannen door het rijk goedgekeurd worden, hetgeen in 1872 gebeurde.
In 1874-1875 werden de Lodewijkstraat, de Mauritsstraat, het Sophiaplein (het brede deel van de huidige Sophiastraat), de Polderstraat, de Middenstraat en de Meeuwerderweg aangelegd. Oorspronkelijk was het de bedoeling dat de Middenstraat door zou lopen tot aan de "Laan naar de molens" (de huidige Bleekerslaan). Omdat de eigenaren voor hun grond te hoge prijzen vroegen, werd slechts het deel tot aan de Oliemuldersstraat gerealiseerd.
De Meeuwerderweg werd aangelegd langs de bochtige sloot die aan de westkant van de Meeuwerderpolder liep en die vervangen werd door een afwateringsgoot.
Door de aanleg van de Cubadwarsstraat en het overnemen van de Oliemuldersteeg door de gemeente (1874) verbeterden de erbarmelijke toestanden in de stegen en sloppen nabij de Drekstoep enigszins. Enkele vieze sloten en greppels werden vervangen door goten.

De bebouwing langs bovengenoemde straten geschiedde veelal door particulieren. De woningen waren hoofdzakelijk voor eigen gebruik.

Bij het onteigenen van de grond ten behoeve van de oorspronkelijk geplande Middenstraat was de gemeente in bezit gekomen van een aantal moestuinen tussen Oosterweg en Meeuwerderweg. Hierdoor kon tussen deze twee wegen een

nieuwe verbinding aangelegd worden: dit zou de Frederikstraat worden (1875).
In de gemeenteraad gingen stemmen op om de grond aan particulieren te verkopen zodat een brede straat met aanzienlijke, deftige huizen tot stand zou kunnen komen. Uiteindelijk werd toch besloten de grond aan de Bouwvereniging te verkopen. Als argument hiervoor werd aangevoerd dat de kans groot was dat de eigenaren van de omliggende grond, zoals overal in de wijk, arbeiderswoningen zouden laten bouwen.
De Bouwvereniging, die in 1875 in de Brandenburgerbuurt ook al 21 duurdere arbeiderswoningen had gebouwd, besloot aan de Frederikstraat 61 woningen voor kleine zelfstandigen te bouwen. Hiermee werd het oorspronkelijke doel, het bouwen van arbeiderswoningen en het verbeteren van oude en ongezonde buurten, min of meer losgelaten.

Langzamerhand gingen de eigenaren van de nog niet bebouwde grond zich realiseren dat door de aanleg van straten hun eigendom meer waard zou worden. Steeds vaker boden zij de gemeente stukken grond kosteloos aan voor de aanleg van straten. In de meeste gevalen verkochten ze de grond vervolgens voor veel geld aan bouwondernemers. Soms ging men zelf over tot de bouw van woningen die dan vaak tegen relatief hoge huren verhuurd werden.
Zo stelden de heren M. en G. Bouwman hun grond ter beschikking voor de aanleg van respectievelijk de Mauritsdwarsstraat en de Bouwmanstraat, die in 1877 voltooid werden.
In hetzelfde jaar verzocht de weduwe K.K. de Vries de gemeente op haar perceel in de Meeuwerderpolder een vijftal straten aan te leggen. De gemeente stemde toe op voorwaarde dat de grond eerst opgehoogd zou worden en dat een straat in het plan van de weduwe verbreed zou worden van vier naar acht meter. Uiteindelijk werden in 1878 de Griffestraat (langs de toen nog niet gedempte Griffe), de Duikerstraat en het begin van de Nieuwstraat en het Winschoterdiep W.z. aangelegd.

Er kwamen zoveel verzoeken binnen voor het bouwen van woningen dat de gemeente vlak daarna in contact trad met de heren Prins en Zwanenburg om grond voor nieuwe straten aan te kopen. De eigenaren gingen akkoord en in 1879 legde de gemeente de Dijkstraat, de Martenstraat en de Nieuwstraat tot aan de Martenstraat aan.
Ook in 1879 vroeg en kreeg de heer T. Woldringh vergunning voor de aanleg van een straat ten zuiden van de Oliemulderstraat. Het resultaat was de aanleg van de Warmoesstraat. Het jaar daarop werd op initiatief van de heer M. Bouwman de Jacobstraat aangelegd.

Bij de bouw van de woningen was, wat het toezicht op de kwaliteit betreft, de overheidsbemoeienis niet erg groot. Als de gevel van het nieuwe huis op de rooilijn stond en de afwatering 'redelijk' geregeld werd, kreeg men een bouwvergunning.
Dit leidde tot weinig gezonde woonomstandigheden. De Afdeeling van de Maatschappij ter Bevordering van de Geneeskunst deed daarom een voorstel tot nieuwe voorschriften in de verordeningen van de bouwpolitie. Hoewel de gemeente de voorstellen te ver vond gaan, werd er in het vervolg toch wat strenger opgetreden.

Het Zuiderpark
Nadat de provincie de "Lage Landen" tussen Hereweg en Oosterweg had opgehoogd, werd het gebied bestemd tot woonwijk voor de gegoede stand. Stadsbouwmeester J.G. van Beusekom maakte een straten- en verkavelingsplan waarin veel groenvoorzieningen waren opgenomen.
Nadat verkoopvoorwaarden ten aanzien van soort en grootte van de bebouwing vastgesteld waren, werd in 1880 begonnen met de verkoop van de zeventien percelen. Direct daarna startte de aanleg van de wegen en de bouw van de eerste villa's. 15 Jaar later werd de laatste villa voltooid. De gemeente zorgde in 1883 voor de aanleg van groenvoorzieningen.
Voor een uitgebreide beschrijving van het Zuiderpark wordt verwezen naar paragraaf 5.2.

Het laatste deel van de wijk
Een plan voor de aanleg van straten van grondeigenaar A.M. Prins (1892) werd door de gemeente afgewezen omdat daarin geen deugdelijke riolering was opgenomen. Pas nadat Prins was overleden en zijn erfgenamen zich meer coöperatief opstelden werden in 1898 alsnog de Annastraat (genoemd naar een dochter van Prins), de Jan Goeverneurstraat, de van Julsinghastraat en de Nieuwstraat tussen Martenstraat en van Julsinghastraat aangelegd.
Voor het gebied ten zuiden van het terrein van Prins, dat eigendom was van M. Mees was al in 1880 door de gemeente een stratenplan vastgesteld omdat Mees zelf wel erg nauwe stegen had gepland. Dit plan werd echter pas in 1898-1899 uitgevoerd: de Verlengde Frederikstraat, het Frederikplein, de Nieuwstraat tussen van Julsinghastraat en Paulus Lamanstraat, de Hendrikstraat, de Joachim Altinghstraat en de van Sijsenstraat tussen de laatstgenoemde en de P. Lamanstraat.

In tegenstelling tot de periode voor 1890 vond aan de laatstgenoemde straten vooral speculatie- of revolutiebouw plaats: goedkoop gebouwde woningen van matige kwaliteit die niet voor eigen gebruik waren maar verhuurd werden.

In 1900-1901 werd het Winschoterdiep W.z. door de gemeente aangelegd en werden de kavels tussen de Dijkstraat en de Verlengde Frederikstraat verkocht. Op de relatief grote binnenterreinen vestigden zich vooral bedrijven.
In 1902 bouwde J. Kiers aan de Trompkade een aantal middenstandswoningen. Aan de Oosterhaven z.z. verschenen enige jaren later twee complexen herenhuizen in Art Nouveau stijl, naar een ontwerp van architect Y. Jelsma.

Hoewel in 1901 de Woningwet van kracht werd, ging in de eerstvolgende jaren de revolutiebouw gewoon door.
In 1905 werden door P. Switters, J. Terpstra en Y. van der Veen de Albertstraat en de Alexanderstraat aangelegd en bebouwd.
In 1909 werd door de grondspeculant P. Belgraver de van Sijsenplaats, het laatste deel van de van Sijsenstraat, de Verlengde Nieuwstraat en de noordzijde van de Meeuwerderbaan bebouwd. Toen Belgraver niet in staat bleek de rest van zijn grond in de Oosterpoort te bebouwen, kocht de gemeente in 1913 het terrein ten zuiden van de Meeuwerderbaan en maakte hiervoor een stratenplan. De grond werd gereserveerd voor woningbouwverenigingen.

In 1915 werd door de "N.V. Woningbouwvereniging Volkshuisvesting" aan de H.L. Wichersstraat een complex van 60 woningen gebouwd. Enige jaren later bouwde woningbouwvereniging "Patrimonium" aan de zuidzijde van de Meeuwerderbaan een complex van 44 woningen.

Nadat de stedebouwkundige structuur van de Oosterpoort rond 1920 vastgelegd was, vond hier en daar sanering en verdichting plaats. Zo werd in 1935 op een binnenterrein aan de Oosterweg, tussen Frederikstraat en Jacobstraat, een gasthuis 'voor den werkenden stand' gebouwd. Verder werden vooral in de jaren dertig verspreid over de wijk woningcomplexen gebouwd, veelal na sloop van de bestaande bebouwing.

3.4. Overige bebouwing

Scholen
In de Oosterpoortwijk werd, vergeleken met andere wijken, een groot aantal scholen gebouwd. De oorzaak hiervan moet gezocht worden in het feit dat de wijk de eerste grootschalige uitbreiding buiten de voormalige wallen vormde en daardoor, ook wat de scholen betrof, diende als 'overloopgebied' van het centrum.

In 1867 werd aan het Sophiaplein een openbare lagere school gebouwd. Dit was de eerste school die buiten de vesting werd gebouwd. In 1897 vond een uitbreiding plaats

en in 1930 werd de school gesloten. Tegenwoordig is in het gebouw het buurthuis "De Polderij" gevestigd.
In 1881 werd aan de Oosterweg een openbare lagere school gebouwd die nog steeds in gebruik is als school.
Aan de Oliemulderstraat verrees in 1902 een derde openbare lagere school die in 1905 werd uitgebreid met onder andere een gymnastieklokaal. Tegenwoordig is dit een gemeentelijke basisschool.
In 1907 werd aan de Mauritsstraat een Gereformeerde, tussen de Cuba- en de Polderstraat een Rooms Katholieke en aan de Oliemulderstraat een Hervormde lagere school gebouwd. Die aan de Polderstraat werd gesloopt, de andere twee kregen een nieuwe bestemming.
Tenslotte werd in 1920 op een binnenterrein aan de Warmoesstraat de Rijkenschool gebouwd, een gemengde lagere school voor de 'tweede klasse' (de middenstand). Het gebouw werd ontworpen door architect S.J. Bouma.

Kerken
Het aantal kerken in de wijk was veel minder groot. In 1882 werd achter de Meeuwerderweg, tussen de Oliemulder- en de Warmoesstraat een Baptistenkerk gebouwd. Voor dit gebouw, in de rooilijn van de Meeuwerderweg, werd in 1924 naar een ontwerp van het architectenbureau Huurman en Zuithof een nieuwe kerk gebouwd. Deze is de enige in de wijk die nog als kerk gebruikt wordt.
In 1885 werd aan de Hornstraat een Gereformeerde kerk gebouwd. Deze werd in 1925 door architect E. Reitsma ingrijpend verbouwd en in 1990 gesloopt.
Aan de Oosterweg werd in 1922 naar een ontwerp van architect G. Hoekzema Kzn. een Nederlands Hervormde kerk gebouwd, de Oosterkerk. In 1987-1988 is deze kerk door woningbouwvereniging "Patrimonium" verbouwd tot woningen en wooneenheden.

Bedrijven
De bedrijvigheid in de wijk concentreerde zich al vroeg voornamelijk aan weerszijden van het Winschoterdiep. Tot 1871 stonden hier nog een wind-, een cement- en een pelmolen. De houtzaagmolen "De Zaaijer" werd pas in 1904 afgebroken en nog altijd ligt aan het water ter hoogte van de H.L. Wicherstraat de houthandel van Nanninga.
Aan de oostzijde van het Winschoterdiep vestigde zich in 1906 de "N.V. Albino", een groothandel in voedingsmiddelen. In 1916 breidde dit bedrijf uit met de bouw van een pakhuis van vijf bouwlagen. Hierin zijn tegenwoordig wooneenheden van de Stichting Studentenhuisvesting gevestigd.

Aan de westzijde van het Winschoterdiep had zich in 1883 het bedrijf van A. Kwint gevestigd. Deze winkel in scheepsbenodigdheden ontwikkelde zich in de loop van de

jaren tot een handelsonderneming die ook zelf artikelen produceert. Na de Tweede Wereldoorlog worden de productiehallen van de tricotagefabriek van Reinier Muller aan de westzijde van de Meeuwerderweg overgenomen.
Deze fabriek was in de jaren '90 van de vorige eeuw gebouwd en daarna meerdere malen uitgebreid uitgebreid. Het was het enige grote fabriekscomplex in de directe omgeving van de woonbebouwing. In de jaren '30 werkten er circa 500 mensen.

Behalve de drie genoemde bedrijven vestigden zich in de wijk nog tal van andere bedrijven en bedrijfjes, zoals bijvoorbeeld Van de Lijn & Co., Mees, Scheepswerf Vos en de Gemeentereiniging. Langs de Oosterweg en de Meeuwerderweg vestigde zich een groot aantal winkels.

4. ONTWIKKELINGEN NA 1945

De belangrijkste ontwikkeling na de Tweede Wereldoorlog was de sterke afname van het inwonertal: van 15.000 in 1950 naar 5000 in 1980. Met deze afname verminderde ook het aantal winkels. De bedrijvigheid concentreerde zich meer en meer aan de oostkant van het Winschoterdiep.
In 1969 werd 'over' de Meeuwerderbaan de zuidelijke ringweg aangelegd. Doordat op deze plek aan beide kanten afritten kwamen, moest de bebouwing aan de zuidkant van de Meeuwerderbaan wijken en kwam de H.L. Wichersstraat geïsoleerd te liggen ten opzichte van de rest van de wijk. Hetzelfde gold voor de bebouwing aan het (huidige) Eemskanaal z.z.
In hetzelfde jaar werd de veemarkt verplaatst en startte de bouw van "Cultureel centrum d'Oosterpoort" en enkele kantoren aan de Trompsingel. De Veemarktstraat verdween voor het grootste deel.
Aan het begin van de jaren '70 werden hierachter eveneens woningen gebouwd (Palmslag, Cubastraat, Houtzagersstraat). Ook in de rest van de wijk vond vanaf dat moment op grote schaal stadsvernieuwing plaats. Hoewel op verschillende plaatsen sloop en vervangende nieuwbouw plaatsvond, bleef de oorspronkelijke stedebouwkundige structuur bestaan.

5. GEBIEDEN MET BIJZONDERE (STEDEBOUWKUNDIGE) WAARDEN

5.1. Algemeen

In de Oosterpoort kunnen twee gebieden met een bijzondere (stedebouwkundige) waarde worden aangeduid.
Het eerste gebied is het Zuiderpark. Dit wordt beschreven in paragraaf 5.2.
Het tweede gebied beslaat het grootste deel van de rest van de wijk. Slechts het deel ten zuiden van de Meeuwerderbaan en het na-oorlogse bedrijfsterrein worden daarvan uitgezonderd. De waarde van dit gebied wordt meer bepaald door de ontstaansgeschiedenis dan door door puur stedebouwkundige (ruimtelijke) of architectonische aspecten.
Omdat de ontstaansgeschiedenis in het voorgaande reeds uitgebreid beschreven is, wordt in paragraaf 5.3. volstaan met een relatief summiere beschrijving die een toelichting vormt op het bijzondere karakter van het gebied.

5.2. Het Zuiderpark

Het Zuiderpark is een villagebied dat in het westen begrensd wordt door de Hereweg, in het zuiden en het oosten door de Parklaan en de Oosterweg en in het noordwesten door de weg langs het Verbindingskanaal (zie figuur 5).

Het gebied, dat onderdeel was van de ten behoeve van de verdediging van de stad afgegraven "Lage Landen", was in 1880 door de provincie opgehoogd. Hierdoor waren de kosten voor het bouwrijp maken van de grond gering.
Dit speelde mee bij de beslissing van de gemeente om het gebied te bestemmen voor de bouw van een aantal villa's. De verkoop van een gering aantal omvangrijke percelen aan de welgestelden van de stad zou namelijk een behoorlijke winst op leveren.
Stadsbouwmeester van Beusekom maakte een straten- en verkavelingsplan waarin veel groenvoorzieningen waren opgenomen. Aan de verkoop van de percelen waren een aantal voorwaarden verbonden. De belangrijkste hiervan waren dat op ieder perceel slechts één huis mocht worden gebouwd, dat zo'n huis een oppervlakte had van minimaal 100 m^2 en dat het door maximaal twee gezinnen bewoond mocht worden. Tevens waren er voorschriften van de gemeente ten aanzien van de plaatsing van de woningen op de percelen.

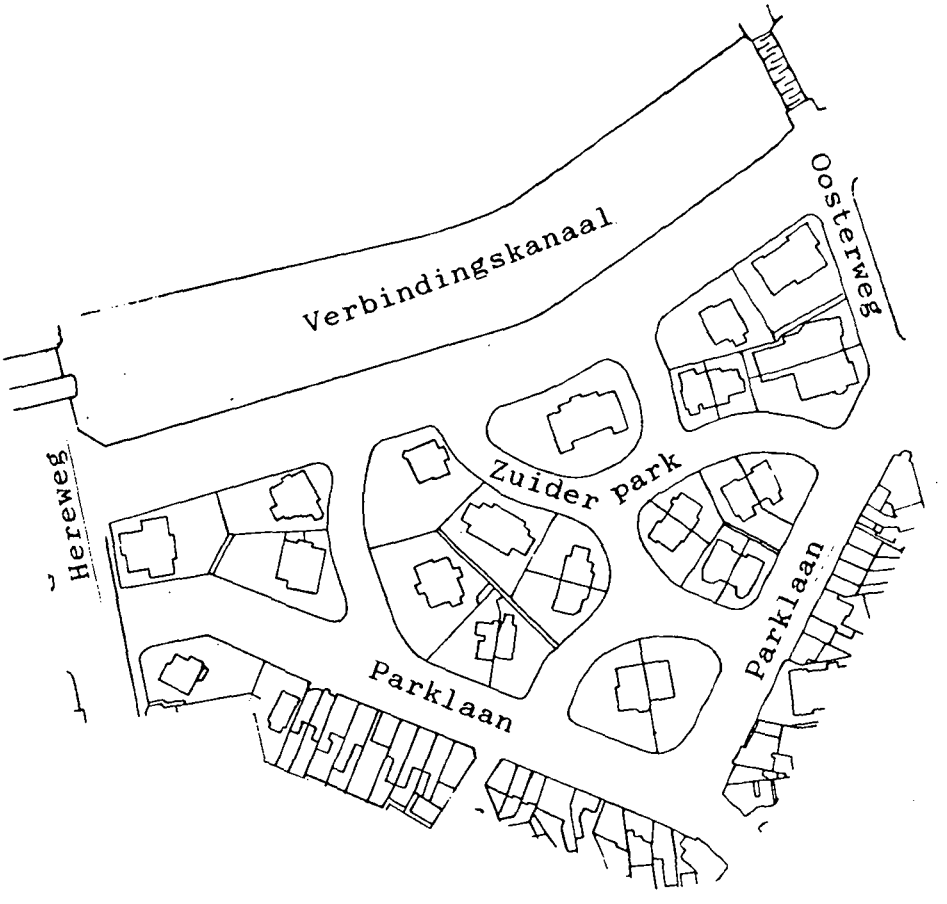

Figuur 5 Het Zuiderpark

In het plan van Van Beusekom zijn zes gebiedjes te onderscheiden. Deze gebiedjes zijn vervolgens opgedeeld in zeventien te bebouwen percelen. De gebogen straten tussen de Parklaan en de weg langs het Verbindingskanaal, die alle de naam "Zuiderpark" kregen, geven het gebied, samen met de grote hoeveelheid groen, een romantisch, parkachtig karakter.

De bebouwing, die in de periode 1880-1905 in drie fasen tot stand kwam, bestaat uit zeventien enkele en dubbele villa's. Het Neo-classicisme, het Eclecticisme, de Neo-renaissance, de Chalet-stijl en de Art Nouveau-stijl zijn in rijke mate vertegenwoordigd.
Een aantal villa's werd gebouwd door het Groninger architectenbureau K. en H. Hoekzema (nrs. 3, 20 en 26). Enkele villa's die in een uitgesproken Art Nouveau-stijl werden vormgegeven, zijn Zuiderpark 12-13, naar een ontwerp van de Groninger architect G. Nijhuis (1904) en Zuiderpark 25, naar een ontwerp van P.M.A. Huurman (1905).

In het beloop van de Parklaan is nog duidelijk de oude singelweg herkenbaar die langs de 'vooruitgeschoven' gracht liep. De bebouwing bestaat hier uit herenhuizen die

een gesloten wand vormen en als zodanig een 'afsluiting' van de villabebouwing vormen.

Waardering
Het Zuiderpark is aangeduid als gebied met bijzondere (stedebouwkundige) waarden vanwege de architectonische kwaliteit en verscheidenheid van de bebouwing alsmede vanwege het belang als markering van een belangrijke invalsweg.

Hieronder wordt het Zuiderpark volgens de criteria van het MIP beoordeeld.

I Intrinsieke stedebouwkundige kwaliteit:

1 kwaliteit van het ruimtelijk concept

2 betekenis vanwege de verkaveling/inrichting/ voorzieningen ±
3 betekenis vanwege architectonische/ architectuur-historische kwaliteiten +
4 betekenis vanwege specifieke vorm voor specifieke functionele ontwikkeling

II Bijzondere historische betekenis:

1 structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met en duidelijk uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, kulturele, geestelijke, sociale, economische of algemeen historische ontwikkeling +
2 betekenis voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedebouwkundig denken
3 betekenis vanwege de innovatieve waarde of pioniersfunctie (type, motief, datering)

III Stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving:

1 betekenis als onderdeel van een groter geheel
2 betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving
3 betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel +

IV Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten) +

V Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)

5.3. De Oosterpoort

Het deel van de Oosterpoort dat, naast het Zuiderpark, aangeduid wordt als gebied met bijzondere (stedebouwkundige) waarden (zie figuur 6) vormt een fraai voorbeeld van een laat-negentiende, vroeg-twintigste eeuwse arbeiderswijk.
Afgezien van de reeds aan het begin van de negentiende eeuw bestaande sloppen bij de "drekstoep" begon de ontwikkeling van de woningbouw met het initiatief van "De Bouwvereniging". De woningen werden gebouwd langs de bestaande wegen zodat er nauwelijks sprake is van een planmatig karakter.

Na de aanleg van de spoorlijn in 1868 nam de gemeente het initiatief tot de aanleg van een aantal straten, die overigens bebouwd werden door particulieren. Het plan, dat slechts gedeeltelijk werd uitgevoerd, was vrij ruim van opzet met brede en, waar mogelijk, rechte straten.

Nadat de gemeente nog de sloppen bij de Drekstoep aangekocht en enigszins verbeterd had, kwam het initiatief tot de aanleg en bebouwing van straten bij particuliere grondeigenaren te liggen.
Bij de particuliere plannen speelde de gemeente een toetsende rol. Bij de plannen voor het gebied ten westen van de Meeuwerderweg was de invloed van de gemeente nog relatief groot. Dit leidde tot een nog vrij ruime opzet met een redelijke perceeldiepte.
Toen in de jaren '90 van de vorige eeuw ook voor het gebied ten oosten van de Meeuwerderweg plannen werden ingediend, was de woningnood inmiddels zo sterk gestegen dat de gemeente het wat minder nauw nam met de voorschriften omtrent de woonomstandigheden. Dit resulteerde in een groot aantal straten die vanaf de Meeuwerderweg, evenwijdig aan de kavelrichting, richting Winschoterdiep liepen. Hierlangs werden door speculanten zoveel mogelijk woningen gebouwd.

Ook de straten in het uiterste zuiden van het gebied werden door particulieren aangelegd. De minimum-straatbreedte, die in de inmiddels van kracht geworden Woningwet was vastgelegd, werd hierbij veelal niet in acht genomen,

Figuur 6 De Oosterpoort

maar de opzet toont wel een wat gevarieerder beeld dan de eerder aan deze kant van de Meeuwerderweg aangelegde straten.
Dat de Woningwet langzamerhand toch meer invloed kreeg, blijkt uit het feit dat een deel van dit particuliere stratenplan uiteindelijk door woningbouwverenigingen bebouwd werd.

De Oosterpoort vormt, ondanks de verschillende initiatieven en de vele 'losse' bouwplannen een stedebouwkundige eenheid. Alleen het "Brandenburgerbuurtje", het begin van de wijk, vormt een afzonderlijke buurt binnen het grotere geheel.

Waardering
De Oosterpoort is aangeduid als gebied met bijzondere (stedebouwkundige) waarden vanwege haar betekenis als voorbeeld van een typische arbeiderswijk uit het eind van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw met de kenmerken van de toenmalige volkswoningbouw, alsmede vanwege de stedebouwkundige eenheid die is ontstaan, ondanks de initiatieven van én woningbouwverenigingen én de gemeente én particulieren.

In navolgende schema wordt de Oosterpoort beoordeeld volgens de criteria van het MIP.

I Intrinsieke stedebouwkundige kwaliteit:

1 kwaliteit van het ruimtelijk concept
2 betekenis vanwege de verkaveling/inrichting/ voorzieningen
3 betekenis vanwege architectonische/ architectuur-historische kwaliteiten
4 betekenis vanwege specifieke vorm voor specifieke functionele ontwikkeling

II Bijzondere historische betekenis:

1 structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met en duidelijk uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, kulturele, geestelijke, sociale, economische of algemeen historische ontwikkeling +
2 betekenis voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedebouwkundig denken
3 betekenis vanwege de innovatieve waarde of pioniersfunctie (type, motief, datering)

III Stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving:

1 betekenis als onderdeel van een groter geheel
2 betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving
3 betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel +

IV Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten) +

V Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)

BIJLAGE 1a: Ontwikkeling van de bebouwing

1864

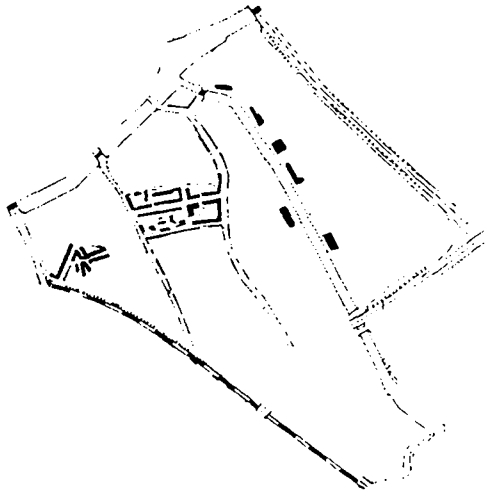

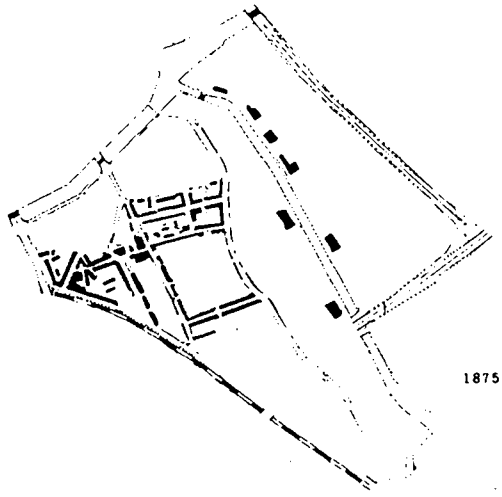

1875

1895

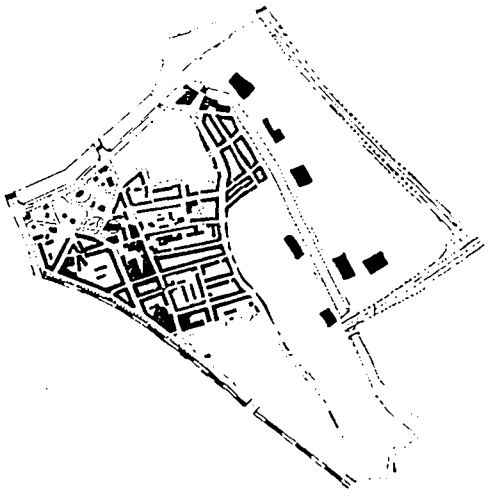

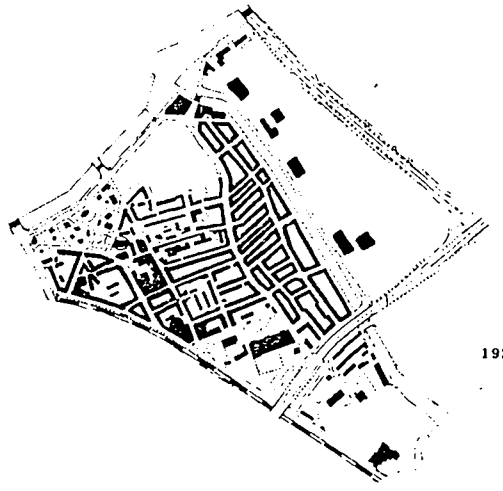

1920

BIJLAGE 1b: Typologie van de uitbreidingen

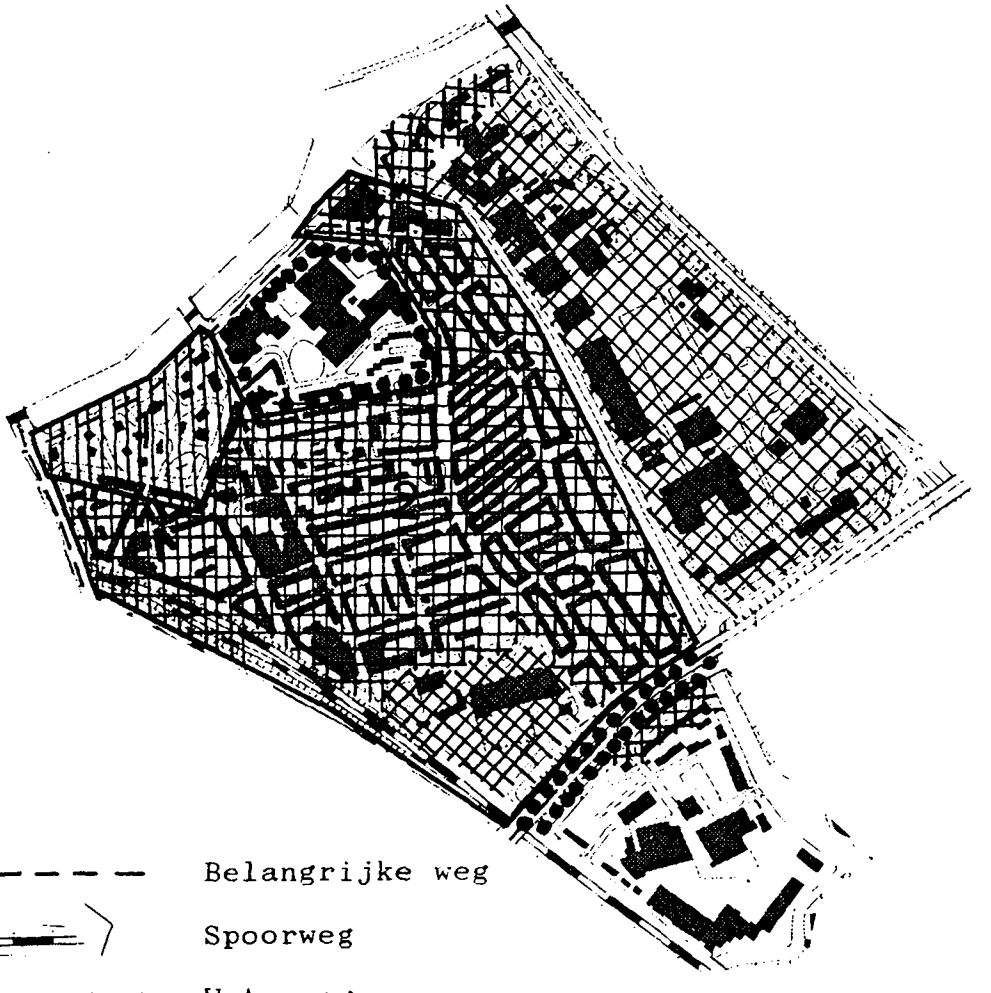

Belangrijke weg

Spoorweg

Waterweg

Stedelijk Algemeen

Villagebied

Bedrijfsterrein

Gebieden met bijzondere (stedebouwkundige) waarden: 1 Zuiderpark
2 Oosterpoort

Na 1945 gereconstrueerd

LITERATUUR

Kooij, P., Groningen 1870-1914; sociale verandering en economische ontwikkeling in een regionaal centrum, Van Gorcum, Assen/Maastricht, 1987

Offerman, G., De Oosterpoort; de geschiedenis van een negentiende eeuwse woonwijk in Groningen, Wolters-Noordhoff/ Forsten, Groningen, 1987

Smook, C., De Verbindingskanaalzone; een onderzoek naar de ruimtelijke ontwikkeling van de zuidelijke stadsrand van Groningen in de periode 1874-1901; deel II, tekst, doctoraalscriptie KHI-RUG, 1988

Tentoonstellingsboekje bij de tentoonstelling over de Oosterpoortbuurt te Groningen in het Groninger Museum (22-12-'71 tot 31-01-'72)